

TÓTH ORSOLYA

Symmachus: *Levelek*. Első könyv 1–12.

Quintus Aurelius Symmachus római szónok és politikus, a késő antikvitás kiemelkedő alakja. Tíz könyvből álló levélgyűjteménye a korszak viszonylag kevésbé kutatott forrásai közé tartozik. Az alábbiakban apjával folytatott levelezése olvasható magyar fordításban.¹

Kulcsszavak: Symmachus, késő császárkor, levelezés, nemesi életmód és identitás

Bevezetés

Quintus Aurelius Symmachus (345–402) a késő antikvitás nagy formátumú politikusa, aki kiemelkedő tehetségű szónokként és a pogány arisztokrácia emblematikus képviselőjeként vonult be az utókor emlékezetébe. *Eloquentiáját* még politikai ellenfelei is elismerték, Prudentius például az ellene írott költeményében Cicerónál is előbbre helyezi: *O linguam miro verborum fonte fluentem / Romani decus eloquii cui cedit et ipse / Tullius!*² Ha szavai túlzóak is, jól érzékeltetik a tisztelet fokát, amellyel kortársai viseltettek Symmachus iránt. Ha afelől érdeklődünk, hogy maradt-e fenn valamilyen képzőművészeti ábrázolás a nagy szónokról, egy elefántcsont diptichonhoz fordulhatunk, amelyről a Metropolitan Museumban megrendezett *Age of Spirituality* című kiállítás 1979-es katalógusa még azt állítja, hogy az 5. sz. közepe táján keletkezett, és egy nem

¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az „Emlékezetkultúra az antikvitástól a modernitásig” kutatócsoport 20684B800 témaszámú, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara által finanszírozott pályázat keretében végeztem.

² *Contra Symmachum* 1,632–634.

azonosítható késő császárkori uralkodó megistenülését ábrázolja, a későbbi kutatások eredményei azonban már uralkodó helyett inkább egy

Symmachus apoteózisa
402 körül
Elefántcsont diptichon
egyik fele
British Museum, London

római előkelőt valószínűsítene: így találjuk a diptichon őrzési helye, a British Museum honlapjának leírásában is, a korszak nagy szakértője, Alan Cameron viszont határozottan amellett foglal állást 2011-ben megjelent, *The Last Pagans of Rome* című monumentális monográfiájában, hogy e remekművű alkotás Symmachus apoteózisát ábrázolja, s így 402-ben, vagy valamivel az után kellett keletkeznie.³

A táblakép felső részén, középen a Symmachus család monogramja kapott helyet, alatta a diptichon összetett ábrázolásán egy szimbólumokban gazdag jelenetsor bontakozik ki: a dicsőségben leélt élet – amelyet az elefántok vontatott hordszék és a pálmaág jelképez – után az elhunyt lelke halotti máglyájáról sas képében az égbe emelkedik. Szárnyas szélistenek vagy Geniusok emelik tovább a magasba, ahol már korábban megistenült ősei várják rá, útja a zodiákus csillagképein vezet keresztül, a Nap oltalmazó tekintete alatt. Az ábrázoláson a császárok apoteózisának ikonográfiai elemei a lélek égbeemelke-

désének újplatonista motívumaival keverednek, ami Symmachus, és általában a Symmachus család ún. pogány vallásosság iránti elkötelezettségére utal. A diptichonokról szólva ide idézhetjük azt a híres elefántcsont táblácskát is, amely bizonyosan a Symmachus család tulajdonát képezte, s valószínűleg a família egyik tagjának a Nicomachusok valamely sarjával történt házasságkötése alkalmából készült.⁴ A két táb-

³ CAMERON (2011: 725)

⁴ A Symmachus és a Nicomachus család közötti köteléket szimbolizáló diptichon egyik fele (*Nicomachorum* felirattal) Párizsban található (Musée National du Moyen Âge), a másik, *Symmachorum* feliratú pedig Londonban (Victoria and Albert Museum). Képük megtekinthető itt: https://en.wikipedia.org/wiki/Quintus_Aurelius_

lán látható nőalakok – egyes feltételezések szerint papnők, mások szerint Koré istennő különböző megjelenési formái – és az őket körülvevő szimbólumok ugyancsak a két családnak a régi római vallásossághoz való erős kötődését hangsúlyozzák.

Symmachus legismertebb és legtöbbet vizsgált írása a híres 3. *Relatio*, amelyben a Victoria-oltár ügye mellett száll síkra. Viszonylag kevés kutató levélgyűjteménye – még fordítása is alig van: teljes fordítás csak francia nyelven érhető el⁵ –, amelynek egyik értéke abban áll, hogy a hosszabb-rövidebb episztolák mintegy ablakot nyitnak a 4. század végi Róma társadalmi és kulturális képére. Bár sokan azt várnák el a levelektől, hogy beszámoljanak ezen eseménydús időszak aktuális történéseiről, a nagy horderejű ügyek helyett egy arisztokrata hétköznapi életének folyását követhetjük nyomon általuk. Ez pedig sok szempontból legalább olyan érdekes, mint a nagypolitika történései. Symmachus gyakran ír szónoki beszédeiről, birtokainak igazgatási ügyeiről, a hivatali kötelezettségeit és a vallást érintő kérdésekről, leggyakrabban pedig ajánló leveleket küld barátainak és más ismerőseinek, időnként még ismeretleneknek is.⁶ Tíz könyvből álló levélgyűjteményéből az első kilenc magánleveleket tartalmaz, míg a tizedikben hivatalos levelei találhatók, s talán eredetileg a *Relationes* is ennek részét képezte, bár ez utóbbi hipotézissel nem mindenki ért egyet. A tíz könyv és azok elrendezése az Ifjabb Plinius levélgyűjteményével rokonítható, s a két szerző közötti párhuzam már a közvetlen utókornak is feltűnt. Macrobius például így fogalmaz a *Saturnalia* 5. könyvében:

Négyféle beszédstílus van: a bőséggel áradó, amelyet Cicero ural, a tömör, melynek Sallustius a királya, a mértéktartó, amelyet Frontónak

Symmachus#/media/File:Diptych_Nicomachi-Symmachi_collated.jpg., 2020.10.12. E diptichonokról lásd még: SIMON (1992: 56–65). A 4. század utolsó évtizedeiben jött divatba a római elit tagjai között, hogy elefántcsont diptichonokat ajándékoztak egymásnak különböző alkalmakra. E szokás eredetéről és jelentőségéről bővebben lásd: CAMERON (2013: 174–204).

⁵ CALLU (2002–2003)

⁶ Sajnálatos, hogy épp az az ajánlólevél nem került be a gyűjteménybe, amelyet Augustinus érdekében írt, pedig bizonyosan tudjuk, hogy a milánói udvar kérésére Symmachus küldte oda őt retorikát tanítani, vö. Aug. *Confess.* 5, 13, 23.

tulajdonítanak, valamint a gazdag és választékos, melyben egykor Plinius Secundus jeleskedett, manapság pedig a mi Symmachusunk, aki semmivel sem alábbvaló a régiéknél.⁷

Hasonlóképpen együtt említi őket Sidonius Apollinaris is, aki mindkét szerzőt példaképének tekinti: *Quinti Symmachi rotunditatem, Gai Plinii disciplinam maturitatemque vestigiis praesumptuosus insecuturus...*⁸

Szinte biztosan állíthatjuk, hogy a levelek első könyvét maga Symmachus szerkesztette egybe, ez a leginkább kidolgozott és stílusát tekintve a leginkább csiszolt. A levelek itt és a későbbiekben is címzettek szerint vannak csoportosítva. A további könyvekről feltételezhető, hogy mások állították össze Symmachus előirányzott szándékát követve. Az, hogy Symmachus saját maga szerkesztette az első kötetet, azért is fontos, mert még inkább kiemeli annak jelentőségét, hogy az első könyv legelső levelei apjához, Avianius Symmachushoz szólnak. Apa és fiú levelezéséből tizenkét levél került be a gyűjteménybe, ebből tizenegyet Symmachus írt, egy pedig az apja válaszlevele, ezek fordítása következik majd e bevezető sorok után.

Az említett levelek 370 és 376 között íródtak. Utóbbi dátumban azért lehetünk biztosak, mert az idősebb Symmachus ebben az évben halt meg, így a terminus ante quem egyértelműen meghatározható. Az episztolák többsége – konkrétan tíz darab – 375-re keltezhető, mindössze két olyan van közöttük, amelyek datálása bizonytalan. Ekkor, 375-ben Symmachus 30 évesen már nős ember és két évvel korábban a proconsul Africae hivatalát is betöltötte. Valószínűleg ugyanebben az időben választják be a pontifexek collegiumának tagjai közé. Számos birtoka rengeteg elfoglaltságot ad neki, de feladatait derekasan ellátja, úgy, hogy közben még az olyan kedvteléseire is marad némi ideje, mint a költészet. Politikai pályája tehát fölfelé ívelőben van és a magánélete sem ad okot aggodalomra. Ezzel szemben apja, Avianius Symmachus élete mélypontját kénytelen megélni. Azok után, hogy 364–365 folyamán

⁷ Macr. Sat. 5, 1, 7: *Quattuor sunt ... genera dicendi: copiosum in quo Cicero dominatur, breve quo Sallustius regnat, siccum quod Frontoni ascribitur, pingue et floridum in quo Plinius Secundus quondam et nunc nullo veterum minor noster Symmachus luxuriatur.*

⁸ Sid. Ep. 1, 1, 1.

Róma város praefectusaként kiválóan látta el hivatali teendőit, néhány évvel később bizonyos elégedetlenkedők mégis felgyújtották egyik római házát, amit ő annyira a szívére vett, hogy elhagyta a várost és évekig nem is tért vissza. Erről a dologról Ammianus Marcellinus a következőképpen számol be:

... Apronianust Symmachus váltotta föl a praefectusi hivatalban. Ez a férfi kiváló példája volt a tudományos képzettséggel párosult szerénységnek. Fáradozása következtében szokatlanul nagy nyugalmat és bőséges ellátást élvezhetett a szent város. Neki köszönhető, hogy a város kitűnő, szilárd híddal büszkélkedhetik, amelyet a saját költségén építtetett, és a polgárok nagy örömeire ünnepélyesen felavatott, de ezek hálátlansággal fizettek, amint a következő eset világosan mutatta. Néhány év múlva ugyanis fölgyújtották a Tiberisen túli városrészben emelt pompás palotáját csupán azért, mert egy semmirekellő plebeius rágalmazása miatt megharagudtak rá. Ellenőrizhetetlen hír szerint Symmachus állítólag kijelentette, hogy inkább meszet olt a borával, mintsem, hogy azon az áron adja el, amit várnak tőle.⁹

E kellemetlen eset után költözött vidékre, mintegy önkéntes száműzetésbe, ahol epigrammák írásával vigasztalta magát.¹⁰ 376 elején aztán az ifjabb Symmachus arról értesíti örvendezve barátját, Vettius Agorius Praetextatust, hogy a senatus visszahívta atyját Rómába, aki ezért január elsején köszönőbeszédet tartott a rá jellemző ékesszólással:

Credo indicium fecisse tibi Famam, quod parentem meum ruri atque in secessu amissae domus iniuriam decoquentem frequentibus suffragiis, denique oratoribus missis novo honore senatus acciverit. Qua causa ubi primum facultatem loquendi apud collegas adtulit dies, egit pater senatui gratiam ea facundiae gravitate qua notus est. Kalendae tunc erant quibus annus aperitur.¹¹

Kettejük levélváltásaira tehát az apa vidéki elvonultsága idején került sor. Rómába való visszatérését követően az idősebb Symmachust a teljes

⁹ Amm. Marc. 27, 3, 3–4, ford. Szepesy Gyula.

¹⁰ Vö. Symm. *Ep.* 1, 2, 2.

¹¹ Symm. *Ep.* 1, 44, 1.

rehabilitáció jeleként consulságra jelölték, ezt a tisztelet azonban már nem tudta betölteni időközben bekövetkezett halála miatt.

Symmachus sorait olvasva rögtön megragadja figyelmünket az a mélységes tisztelet, sőt szinte már rajongás, amellyel a szerző atyja iránt viseltetik. Az apa jelenlétének hiánya, tanácsainak, véleményének fontossága központi szerepet kap az egyes levelekben. Bár gyakran élcelődik az idősödő arisztokratával, sőt az is előfordul, hogy gyermeki módon pimaszkodik vele, mindazonáltal mindig egyértelmű, mennyire büszke édesapjára, s minden leveléből határtalan szeretet árad. Különösen érdekes kettejük úgymond költői vetélkedése: első levelében Symmachus két maga költötte rövid verset küld apjának, előrebozsátva, hogy tisztában van azzal, mennyire elégtelen örököse apja tehetségének.¹² Apja cserébe híres kortársairól költött saját verseivel ajándékozta meg válaszlevelében, s arra buzdítja fiát, hogy csatlakozzon ő is ehhez a témához, illetve ha valami nem tetszene neki a verseiben, javítsa ki nyugodtan.¹³ A saját teljesítményt illető kötelező szerénység mellett a másik költeményeivel mindketten nagyon elégedettek, s kölcsönös dicséretekkel halmozzák el egymást. Az irodalom, s főként a költészet iránti érdeklődés, illetve a versek komponálása tradicionálisan részét képezte a római előkelők tevékenységének, s ez a hagyomány, mint azt a példa is mutatja, a késő antikvitásban is meghatározó szerepet játszott a nemesi identitás kialakításában.

A levelekből azonban nemcsak az atya iránti tisztelet olvasható ki, hanem azt is megtudjuk, hogy Symmachus általában is nagy gondot fordított az ősök emlékének ápolására. Az első levélben többek között arról ír, hogy miközben Bauliban időzött – itt is volt ugyanis egy háza, amely felesége, Rusticiana családja révén jutott birtokába – az ott lévő villájában kiigazította azokat az egész alakos portréfestményeket amelyek a ház első tulajdonosát, Septimius Acindynust és annak apósát, illetve apját ábrázolták. Az említett személyeket ugyanis nem a tisztességüknek, rangjuknak megfelelő öltözetben jelenítették meg. A levélíró saját kezűleg festette át a ruházat ábrázolását, bár azt nem közli velünk, hogy pontosan milyen változtatásokat végzett. Tettét megörökítendő

¹² Symm. *Ep.* 1, 1, 4–5.

¹³ Symm. *Ep.* 1, 2.

komponálta azt a rövid verset, amelyet apjának küldött, s amelyből megtudjuk, hogy ez a bizonyos Acindynus a *praefectus praetorio Orientis* hivatalát töltötte be, míg görög származású apósa valamiféle papi tisztséget látott el, apja esetében pedig a festett toga magas hivatali funkciójára utal. Ismeretes, hogy utóbbi, akinek neve fiához hasonlóan ugyancsak Septimius Acindynus volt, a *praefectus urbi* hivatalát látta el 293–295 között, fia pedig 338-tól 340-ig volt *praefectus praetorio*, amikor is consullá választották. Symmachus a levélbe ágyazott másik versében, amelyben Bauli történelméről ír, erről is megemlékezik: *Hic consul clarum produxit Acindynus aevum*.¹⁴ Az ősök képmásairól való gondoskodásával Symmachus egy régi hagyomány továbbéléséről tesz tanúbizonyságot, amelyről idősebb Plinius így beszél a *Naturalis Historia* 35. könyvében:

Más volt az, ami őseink atriumában szemünk elé tárult: nem idegen művészek szobrait, és nem bronzból vagy márványból, hanem viaszból készített arcképeket helyeztek egyenként szekrénykébe, hogy legyenek képmások, amelyeket a nemzetség gyászmenetein felvonultatnak, és így mindig, ha valaki meghalt, a család minden tagja jelen volt, aki csak valaha is létezett. A családfa vonalai festett képmásokhoz ágaztak szét. Az irattár tele volt feljegyzésekkel és tisztségviselői tevékenységük tetteinek emlékeivel. Kívül és a bejárat körül nagyszerű hősök további képei voltak, melléjük helyezve az ellenségtől szerzett zsákmány. Ezeket egy vevőnek sem volt szabad eltávolítania, a házak örökké ünnepelték a diadalt, még akkor is, amikor a gazdájuk megváltozott. Hatalmas ösztönző erő volt ez, hogy a háborút nem ismerő házigazdának naponta be kellett lépnie valaki más diadalmenetébe, amelyet a ház szemrehányóan tárt eléje.¹⁵

Ezekén kívül még pajzsokat is szokás volt az ősök portréival díszíteni, ezt a tradíciót Plinius szerint Appius Claudius vezette be, aki ősei pajzsra festett képmását Bellona templomában helyezte el.¹⁶ Acindynus házában tehát a többszöri tulajdonosváltás ellenére megmaradtak a festett képmások, mellettük pedig feliratok tudósítottak arról, melyik festmény kit ábrázol. Az új birtokosok tiszteletben tartották a régi szo-

¹⁴ Symm. *Ep.* 1, 1, 5.

¹⁵ Plin. *NH* 35, 6–7, ford. Gesztelyi Tamás.

¹⁶ Plin. *NH* 32, 12.

kást, s Symmachus azzal, hogy fontosnak tartja azt, hogy az ábrázolt jeles férfiak a státuszuknak megfelelő ruházatban legyenek megjelenítve, valódi identitásukat kívánja megőrizni, vagyis éppen ellentétesen cselekszik, mint azok, akikről másutt az Idősebb Plinius így beszél:

Bronzpajzsokat helyeznek el, ezüst arcképeket, anélkül, hogy az alakok különböznenek egymástól, a szobrok fejét cserélgetik... Olyannyira, hogy mindenki azt akarja: inkább az anyagot figyeljék, minthogy őt magát ismerjék fel... Így minthogy senkinek nem marad fenn élethű képmása, legfeljebb gazdagságáról lehet képet alkotni, nem pedig róla magáról.¹⁷

Egyes kutatók szerint a késő antikvitás római társadalmában az ősök képmásai már nem bírtak semmiféle jelentőséggel, Symmachus példája azonban azt mutatja, hogy az önreprezentációnak ez a fajta arisztokrati-kus tradíciója igenis létezett a késő császárkori elit körében, és éppúgy, mint a múltban, továbbra is identitásképző szereppel rendelkezett.

A költészet művelése és az ősök tisztelete mellett az arisztokrata státusz másik jellemző ismérve a levelek tanúsága szerint a birtokok gondozása és felügyelete. Symmachusnak Itália szerte, sőt Észak-Afrikában is voltak birtokai és termőföldjei, vagyona a leggazdagabb rómaiak közé sorolta őt. Állandó tevékenységei közé tartozott e birtokok felkeresése, az ottani munkálatok ellenőrzése, különböző villaépületek renoválása. Bár gyakran panaszkodik e kényyszerű utazások miatt, mégis sokszor ezek teremtenek lehetőséget számára a kapcsolatépítésre, arról nem is szólva, hogy tengerközeli házai a kikapcsolódásra is nagyszerű lehetőséget biztosítanak. Gyönyörködtetik Campania napsütötte tájai, gyakran pihen Baiae-ban, vagy a Lucrinus-tónál lévő otthonában, de az *otium* és a *negotium* mindig egyensúlyban van nála: ebben is a nagy példakép, Cato mintáját követi.

¹⁷ Plin. *NH* 35, 4–5, ford. Gesztelyi Tamás.

Felhasznált irodalom

- CALLU 2002–2003 *Symmaque, Correspondance*, Tome I – IV, Livres I – X, texte établi et traduit par J.-P. CALLU, Paris, 2002–2003.
- CALLU 2003 *Symmaque, Correspondance*, Tome I, Livres I et II, texte établi et traduit par J.-P. CALLU, Paris, 2003.
- CAMERON 2011 A. CAMERON, *The Last Pagans of Rome*, New York, 2011.
- CAMERON 2013 A. CAMERON, *The Origin, Context and Function of Consular Diptychs*, *JRS*, 103 (2013), 174–204.
- HAYERLING 1988 G. HAYERLING, *Studies on Symmachus's Language and Style* (*Studia Graeca et Latina Gothoburgensia* 49), Gothenburg, 1988.
- PLRE *The Prosopography of the Later Roman Empire* vol. 1, eds. A. H. M. Jones – J. R. Martindale – J. Morris, vol. 2. ed. J. R. Martindale, Cambridge, 1971–1980.
- SALZMAN–ROBERTS 2011 *The Letters of Symmachus: Book 1* (Writings from the Greco-Roman World), transl. by M. R. SALZMAN and M. ROBERTS, intr. and comm. by M. R. Salzman, Atlanta, 2011.
- SIMON 1992 E. SIMON, *The Diptych of the Symmachi and Nicomachi: An Interpretation*. *G&R*, 39/1 (1992), 56–65.

1.1. SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ¹

375.

1. Nehogy bűnömül rója fel valaki, hogy félbeszakítottam levelezésünket, inkább vállalom kötelezettségemet, mintsem hosszasan várakozzam válaszodra, már csak azért is, mert a szülőknek szánt szavakat nem mérlegserpenyőn, kimérve² kell osztani. Igazságtalannak látszanék, ha veled a legszigorúbb törvényesség alapján vetélkednék, ugyanis nem gondolkozik helyesen az, aki egyenlő engedelmisséget kíván nem egyenlők között. Így tehát, ha te beszélsz hozzám, az nagylelkűségedből ered, míg az én beszédem kötelességből. Ezek és más ilyen jellegű gondolatok késztettek arra, hogy ne halogassam tovább levélírási feladatomat. 2. Most pedig fel kell tárnom neked tevékenységeim sorát, ugyanis nem kevésbé élvezetes a pihenés okát előadni, mint a munkáét.³ Baulit⁴ felszeréltem lucrinus-tavi⁵ otthonomra, nem mintha meguntam volna azt a szállást, hiszen minél tovább nézi az ember, annál jobban megszereti, hanem mert attól féltem, hogy ha belém plántálódik a Bauli iránti szeretet, nem fog tetszeni a többi hely, amelyeket fel kell keresnem. Ott a ház alapítója, Acindynus⁶ és ősei számára egy költeményt szenteltem és ki-

¹ A fordítás az alábbi szövegkiadás alapján készült: Symmaque, Correspondance, Tome I, Livres I et II, texte établi et traduit par Jean-Pierre Callu, Paris, Les Belles Lettres, 2003. A jegyzetek elkészítésében e szövegkiadás mellett M. R. Salzman kommentárjai voltak a segítségemre: SALZMAN–ROBERTS (2011).

² Symmachus itt a *demensum* szót használja, amely a rabszolgákat megillető, kimért gabonamennyiséget jelöli.

³ *libet enim non minus otii quam negotii praestare rationem* – Catótól származó gondolat, amelyet Cicero idéz a Plancius érdekében mondott beszédében (66): *...clarorum virorum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere*.

⁴ Bauli (ma: Bacoli) tengerparti település Campania régióban Baiae közelében, Nápolytól 15 km-re nyugati irányban. Számos előkelő rómainak volt itt villája Symmachus idején, néhánynak a maradványai ma is láthatóak.

⁵ A Lucrinus-tó ugyancsak Campaniában, Baiae közelében található. Híres volt osztriga telepeiről (vö. Macr. *Sat.* 3, 15, 3) és a partján sorakozó villákról, köztük volt Cicero Cumanum vagy Academia néven ismert villája is.

⁶ A bevezetőben már említett Septimius Acindynus, praefectus praetorio Orientis 338–340 között, consul 340-ben Valerius Proculuszal, Symmachus feleségének, Rusticianának az egyik őse.

igazítottam annak a festménynek a hanyag ábrázolását, amely az egyes személyeket nem a megfelelő öltözetben ábrázolta. Váramoztatnának még egy kicsit, ha nem tartanék attól, hogy a késleltetés növeli az elvárásokat. Ezért fogadd durva szövésű dalomat:

3. Attikai köpeny fedí apósom, festett toga szülőmet:
 az szertartásokat vezetett, ez törvényt mondott a római polgároknak⁷;
 rajtam pedig fibula fogja össze a katonaöltözéket:
 Kelet népei között a királyok praetori hivatalát irányítottam,
 ám a fascesről hallgat a festmény: nézd meg te a jegyzéket.⁸

4. Tudom, hogy mihelyt ezt elolvasod, nyomban meg akarod majd szó-
 laltatni költői pengetődet. Ne tégy így, nehogy az én káromra kérkedj!
 Én költőnk példájával, mint valamiféle törvénnyel egyezően, kérlek:
 hadd lehessen az énekes hattyúk között a lúdnek is gágognia!⁹ Csendet
 parancsolsz rám azzal, ha ezt nem teljesíted. Akarod próbára tenni,
 mennyire nem félek tőled? Íme, bár még nyugtalankodom az előző meg-
 ítélése miatt, mégis felfedem előtted kósza gondolataim egy másik tit-
 kát. Hallgasd meg a Bauli történelméhez kapcsolódó verssoraimat¹⁰:

5. Alcides isten¹¹ ide terelte egybe istállózásra nyáját,
 melyet a háromtestű Geryon otthonából szabadított ki.
 Ezután az újabb kor a Boaulia¹² romlott formájával Baulinak

⁷ Az idősebb Septimius Acindynusról csak annyit tudunk biztosan, hogy praefectus urbi volt 293–295 között. A papi tisztséget betöltő görög származású após máshonnan nem ismeretes.

⁸ A levelekben előforduló versbetéteket a pontosabb megértés kedvéért prózai fordításban közlöm.

E hexameterekben írott rövid költemény utolsó sorában a *fasces* és a *fastus* szavakkal játszik a szerző, a vesszőnyalábokkal és a *Fasti consulares*-szel utalva Acindynus 340-es consulságára.

⁹ A „költőnk” szóval Vergiliusra utal. A késő antikvitás ún. pogány szerzői gyakran hivatkoznak a mantuaira a *Vergilius noster*, *poeta noster*, *vates noster* kifejezésekkel, jelezve, hogy a költő és életműve a rómaiakhoz tartozik, minden római közös kultúrkin-
 cse. A Symmachus által hivatkozott idézet forrása: *Eclogae* 9, 36.

¹⁰ A vers disztichonban íródott.

¹¹ Ti. Hercules, aki tizenkét munkája egyikeként elhajtotta az óriás szörnyeteg, Geryon marháját.

nevezi, homályba vonva nevének jelentését.
 Az istentől az előkelő urakra szállt át a szerencse,
 hogy a hely hírneve ne tűrjön ismeretlen gazdákat.
 Gyakran felkereste e birtokot a kincsekben gazdag Hortensius,
 aki ékesszólásban helyt állt az arpinumival szemben.
 A consul Acindynus itt élte jeles életét,
 és aki törvényeket adott Aeneas leszármazottainak: Orfitus¹³.
 Közöttük ékes ifjúként, ám idősekhez méltó tiszteletben
 kétszer hat fascestól¹⁴ büszkén híreskedsz, Symmachusom.
 Téged azonban még nem hív Bauli csendes nyugalma,
 a köz szolgálata tartson téged, ifjú, éberem.

6. Nemde kinevetsz, amiért a kelletténél jobban feldicsértem magam? Ez igaz és megérdemlem a feddést. Ugyanis nincs olyan kérdés, mely nélkülözné a hazugság gyanúját, mivel bármit is tulajdonít magának, nem gondolják a sajátjának, ez az oka annak, hogy a dicséretre éhes hetvenkedés sokat elvesz az ember tisztességéből. Erre majd azt mondod: ha belopózna valamely idegen hallgató, letagadhatom, hogy az én kis soraim lennének, így a mástól eredő dicséret úgy hull majd rám, hogy én közben szerény maradok. Azt is látom azonban, hogy nem kell bánkódnom a versikém miatt. Ezért e kétes és bizonytalan helyzet tétovává tesz: vajon a szerénység vagy a dicsőség veszélyétől kellene-e inkább félnem? Rád ruházom tehát e választás feladatát, aki bölcsességben a többiek előtt állsz. Majd meglátod te magad, milyen tetre van szükség; én nagyon is bölcsen választottam, mikor úgy a kifejezőképességem hiányosságait, mint a tudatlanságomat illetően¹⁵ atyámat tettem bizalmasommá. Ég veled!

¹² Ugyanezt az etimológiát (boaulia = marhaakol) találjuk Serviusnál is: Serv. *Aen.* 6, 107; 7, 662.

¹³ Memmius Vitrasius Orfitus Symmachus apósa volt. Kétszer töltötte be a praefectus urbi tiszttét, előbb 353–356 között, majd közvetlenül utána, a 357–359 közötti időszakra ismét megválasztották.

¹⁴ Symmachus 373-ban Africa proconsula volt, erre utal a 12 fasces.

¹⁵ Vö. Symm. *Ep.* 1, 14, 1, ahol Ausonius előtt szabadkozik hasonlóképpen ugyanezen hiányosságai miatt, aki ugyancsak egyfajta apafigura volt számára.

1.2 AVIANIUS Symmachus levele FIÁHOZ¹⁶

375.

1. Ez egy olyan ajándék, mellyel nemcsak Campania dicsekedhetne, hanem mindenk előtt Róma, vagy akár Athén is, ha e szavaidat az a megtiszteltetés érné, hogy görög nyelvre fordítanák. Mi tetszetősebb ugyanis annál a levelednél, melyet a minap kaptam? Mi kellemesebb a prózába elegyített verssoroknál? Megmondom neked őszintén: gyorsan véget ért, bár többet akartam volna olvasni. Bárcsak maradt volna valamiféle benyomás azokról, akiknek a képei elé írt epigrammákat látjuk! Kétségtelenül dicsérni fogják majd azokat az ő munkájukat folytató utódokat, akik a festmény szépségét még szebb verssorokkal ékesítik. Én is örvendek tehát, hogy nem elsősorban a gyomrod van tele osztrigákkal és kagylókkal, hanem a kebled ékesszólással; 2. s mivel gátlásomat magad oldottad fel azzal, hogy elkezdted: fogadd te is részemről derék kortársaimról a minap írott rövid verseimet. Ugyanis mivel nincs semmi, amit csinálhatnék, és ha semmit sem csinállok, eszembe jut bajaim siralmas emléke, ezért azt találtam ki, hogy szaporíthatnám azon könyvecskék számát, amelyeket nemrég diktáltam. Tudod, hogy Terentius is – nem a komédiaszerző, hanem a Reatéba való, a római tudományos műveltség megteremtője – a *Hebdomades* könyveit¹⁷ epigrammák hozzáadásával fűszerezte. Őt próbálok imitálni, ha a szerencse is úgy akarja. Most azt a néhányat küldtem el neked, amelyeket elsőként alkottam, de az istenekre kérlek: javítsd ki, ha valami nem tetszik bennük! Emiatt nekem nem kell szégyenkeznem, mert akár az én soraim aratnak majd tetszést, akár a tieid, a dicsőség az enyém lesz, s nem kerülöm az olyan társaságot, amelyben nem pirulok azért, hogy ilyen társam van.

¹⁶ A levelek első könyvében mindössze három olyan levél szerepel, amelyeket nem Symmachus írt, hanem valamelyik levelezőtársától kapott. A másik két levél küldője a jó barát és mentor Ausonius (Symm. *Ep.* 1, 25; 1, 32).

¹⁷ A *Hebdomades vel De imaginibus* egy 15 könyvből álló irodalom- és kultúrtörténeti összefoglalás volt, amelyben Varro a tárgyalt görög és római alkotókat egy epigrammával, rövid életrajzzal és egy portréábrázolással mutatta be. Ez volt az első olyan munka, amely az egyes szerzők arcképeit is tartalmazta.

3. Aradius Rufinus¹⁸

Első vagy tehetségben, első a sors ajándékában
 kortársaid között, Rufinusom, csodálatra méltó dicsőséged
 tetteiddel egyenlő mértékű sikereket juttatott neked.
 Mindenki egyformán szeret, a reszketők oltalma vagy,
 jól értesz hozzá, hogyan ösztökéld a jó uralkodókat,
 s hogyan zabolázd meg a zsarnokokat,¹⁹ akiknek idején virágkorodat élted.

4. Valerius Proculus²⁰

Azok között, kikre nem nehezedett súlyként őseik dicsősége,
 első helyre tesszük Proculust: élete és erkölcsi ékességében
 sosem volt méltatlan a nagy Publicolákhhoz.²¹
 Mindig az igazság szeretete, állhatatosság és az égilakók
 egyszerű tisztelete jellemezte. Lehetetlen nem becsülni őt,
 s bár tiszteletet parancsoló volt, azért nem félnél tőle.

5. Anicius Iulianus²²

Kinek volt akkora vagyona, előkelő rangja vagy hatalma,
 ki ne hajolt volna meg Amnius előtt, aki egyedül túlragyogott mindenkit?

¹⁸ Az idősebb Symmachus hexameteres epigrammái a korszak jellegzetes alkotásai. Az epigrammairás kifejezetten népszerű volt a 4. században, mint azt Ausonius és Naucellius ilyen munkái is mutatják. Aradius Rufinus egy olyan africai család tagja, amely a 3. század elején emelkedett fel a szenatori arisztokráciába. Valószínűleg már 304–305 folyamán praefectus urbi volt, amely tisztséget ismét betöltötte Maxentius alatt 312-ben, majd annak halála után Constantinus is őt jelölte a posztra, így 313 decemberéig maradt hivatalában. 311-ben consul volt Ceionius Rufius Volusianusszal a Maxentius fennhatósága alatt álló Italia és Africa területén. Rufinusról és az Avianus Symmachus által megverselt személyekről részletesebben ld. a *PLRE* vonatkozó címszavait.

¹⁹ Aradius Rufinus a belviszályok közepette sikeresen manőverezett politikai pályáján, amelynek következtében Constantinus és Maxentius is favorizálta őt, erre utal a *jó uralkodók (bonis)* és a *zsarnokok (tyrannis)* kifejezésekkel az epigramma szerzője.

²⁰ Lucius Aradius Valerius Proculus számos papi tisztség viselője, praefectus urbi 337–338 és 351–352 folyamán, consul 340-ben azzal a Septimius Acindynusszal, akit az előző levél említ.

²¹ Gazdag és befolyásos patricius család a köztársaság kori Rómában, amelynek egyik tagja, Publius Valerius Publicola Kr. e. 509-ben Lucius Iunius Brutus consultársa lett Tarquinius Collatinus elűzése után. A zsarnokság ádáz ellenségeként és a nép barátjaként volt ismert.

Éles elméjű, mindenkire alkalmazkodó
és kedves volt ő, jót tenni és segíteni kész;
s bár gazdagságban élt, a legmagasabb tisztségekkel, mégis
több volt ezeknél: el nem enyésző nevével töltötte meg Rómát.

6. Petronius Probianus²³

Dicsekedjék Fortuna másokkal, akiket egyedül az ő szeszélye
emelt fényes pozícióra, minden ok nélkül, Romulus városában;
téged, Probianusom, szerénységed, téged üdítő kedvességed,
téged erkölcsöd itáliai egyszerűsége és okosságod segített.
Ezért voltál mindig a császárok bizalmasa és vendége,
aki méltán kapott jutalmul nagy tisztségeket.

7. Verinus²⁴

Vitézségedet csodáljam-e jobban a harcban, Verinusom,
mikor vezéreként kardoddal fékezted meg az armeniaiakat Keleten,
vagy inkább ékesszólásodat, erkölcsöd és életed kifinomultságát,
s azt, hogy – ha nem hivatali kötelezettségeid, s a közügyek gondjai közt voltál –
életedet vígan élted az érintetlen vidéken?
Nincs is szükség ennél több erényre, ám ha lenne, te azt is birtokolnád.

8. Nem tudom, hogy egyedül fel tudok-e vállalni nyolcvan személyt,
ezért az apósomra²⁵ és anyai nagybátyámra²⁶ írandó epigrammákat rád
bízom. Varro könyvei is különböző szerzőkről árulkodnak. Ég veled!

²² Amnius Anicius Iulianus consul 322-ben Petronius Probianusszal, 326–329 között a praefectus urbi tisztségét töltötte be. Az Anicius család a legbefolyásosabb famíliák közé tartozott a 4. századi Rómában.

²³ Petronius Probianus Africa proconsula 315–317-ben, consul 322-ben Anicius Iulianusszal, praefectus urbi 329–331 között. Egyik gyermeke a keresztény költő Faltonia Betitia Proba.

²⁴ A feltehetően etruszk származású Locrius Verinus 318 és 321 között a vicarius Africae tisztségét töltötte be, ez előtt harcolhatott Armeniában (Galerius idején 298-ban), praefectus urbi 323-tól 325 januárjáig. Az Avianius Symmachus epigrammaiban méltított személyek – hozzá hasonlóan – mind viselték a praefectus urbi tisztséget, s talán ez lehetett kiválasztásuk egyik szempontja.

²⁵ Valószínűleg a 337-es consul Fabius Titianusról van szó (praefectus praetorio Galliae 341-ben és 349-ben, praefectus urbi 339–341 és 350–351 között).

²⁶ Személye bizonytalan.

1.3 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

1. A legnagyobb hála tölt el, mivel úgy látom, írásomat nem talárod együgyűnek, s nagy ajándéknak veszem, hogy ez a véleményed leveleimről. Bizony a tehetség számára ritka elismerés, ha a dicséretet egy dicséretre méltó férfiútól kapja. Azonban, bár nekem örömömre szolgált, mégis úgy vélem, csak tréfából tetted azt hozzá, hogy ha valamely versorod silány volna, azt az én gondos íróvesszőm javítsa ki. 2. Nagyon ostoba és semmire való lennék, ha nem venném észre, hogy a bolondját járatod velem. Ugyan mit javíthatnék ki én, avagy milyen jogon tenném a te esetedben? Korunkban a latin ékesszólás érméjét egyedül te formáltad cicerói üllőn. A régi irodalom méltó örököseként egyedül te szívtagd magadba mindazt, ami szórakoztató volt a költőkben, tekintélyes a szónokokban, hitelt érdemlő az évkönyvekben, tudományos a nyelvészek körében. Ne ámíts engem! Ismerem én azt a közmondást Minerváról és a disznóról! Különösképpen kitűnsz az epika művészetében, de nem kevésbé vagy jártas az egyszerű kürt²⁷ megszólaltatásában sem. Most tényleg? Te, aki egyaránt nagy vagy a szónoklásban és a verselésben, azt színeled, hogy szükséged van az én segítségemre? Nem jársz el méltányosan, és nem is gyönyörködtet engem ez az álságos kecsegtetés. 3. Közben, ha meghallgatsz, elmondom neked, mit csináltam az elmúlt napokban. Baiaiban pihentem tanúk nélkül. Miután híret vettem, hogy a föld fiait²⁸ odajönnek, nyomban óvintézkedéseket tettem, nehogy a plebejus társaság árnyékot vessen nyugodt elvonultságomra. Ezért először Nápolyba, onnan rövidesen Beneventumba utaztam. Ott akkora tisztelettel ünnepeltek a polgárok legnagyobb hódolata és tetszésnyilvánítása közepette, hogy kötelezettségeim már szinte nyomasztóan hatottak rám. Terhes ugyanis a buzgó figyelmesség, ha nem viszonzza az ember. 4. S bár a város nagyon nagy, az egyes előkelői számomra a városnál nagyobbak látszottak: igen nagy kedvelői az irodalomnak és erkölcsöknek

²⁷ Ez alatt az olyan rövidebb verseket érti, mint amilyenek az előző levélben olvasható epigrammák is.

²⁸ Symmachus itt a *terrae filios* kifejezést használja, amely az alacsony származású, plebeius státuszú emberek jelölésére szolgált. Vö. Cic. *Att.* 1, 13, 4; *Fam.* 7, 9, 3.

csodálatra méltóak. Nagy részük az isteneket tiszteli, magánvagyonukat versengve apasztják a város ékesítése érdekében. A földrengés²⁹ után ugyanis szinte semmijük sem maradt, ám az összetört vagyon törhetetlen lelkeket talált. Mindegyikük derék polgárként buzgón dolgozhoz fog: éjt nappallá téve megy a munka. Ezért a legfőbb gondom arra volt, hogy gyorsabban eltávozzam onnan, mint eredetileg akartam, nehogy elvonjam őket a munkától azzal, hogy sokáig velem foglalkoznak, vagy a megkettőzött elfoglaltság szétfeszítse őket. 5. Így aztán ismét visszatértem a baiaei öbölbe, ekkor ugyanis Baiae már csendes volt. Innen részeltetek üdvözlétemben és értesítelek, hogy hamarosan visszatérek, ha az istenek is úgy akarják. A szerencse legyen ezen ígéretemmel! A te jószágod pedig ajándékozzon meg gyakran válaszával, mint ha egy hosszabb ideig távol levőnek írnál. Ég veled!

1.4 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

1. A menippusi szatírák szerzője, Varro törekvését utánzod, de tehetségben felülmúlod őt.³⁰ Úgy vélem ugyanis, hogy azok az epigrammák, melyeket a minap költöttél kortársainkról, túlragyogják a *Hebdomades*³¹ elogiумait³²; ugyanis mindkettőtök költeményei egyaránt mértékletesek³³, a tied azonban kimunkáltak, míg amazok, bár jó fémből lettek kikalapálva, a véső már nem tudta tökéletesre formálni őket.

²⁹ Zósimos (*Historia nea*, 4, 18) jegyezte fel, hogy I. Valentinianus halálát (375. november 17.) földrengések előzték meg, talán ekkor történt a beneventumi földmozgás is. A helyi polgárok bizonyára számítottak volna Symmachus anyagi segítségére a bajban, ő azonban inkább csendben távozott a városból.

³⁰ Ez a levél, amelyben Symmachus atyja költői tehetségét dicséri, válasz az apa korábbi, e gyűjteményben olvasható levelére (*Ep.* 1, 2). Varro *Menipposi szatíráinak* egyik jellegzetessége, hogy vegyíti a verset és a prózát, miként azt az idősebb Symmachus is tette levelében.

³¹ Vö. 17. jegyzet.

³² Eredetileg elhunyt személyek életét méltató verses vagy prózai sírfelirat, később a közélet kiválóságainak méltatására is használatos.

³³ A szerző itt a *sobrius* jelzőt használja. A józan mértékletesség, amely az élet minden területén kívánatos, hangsúlyosan jelenik meg a korszak irodalmában.

2. Ráadásul, ha nem tévedek, te egy sokkal nehezebben formálható anyaggal dolgozol. Ő Pythagorast, aki elsőként állította, hogy a lélek örök, és Platót, aki meggyőzött arról, hogy vannak istenek, Aristotelést, aki a jól beszélés képességét művészetté változtatta, s a szegény, ám mégis a gazdagoknak parancsoló Curiust,³⁴ a szigorú Catókat, a Fabiusok nemzetségét, a Scipiók dicsőségét, s azt az egész diadalmas senatust csupán szűkmarkú dicsérettel illette, ellenben te megszépítéd a zavaros³⁵ közelmúltat. Nagy feladat csekély dolgokat fölmagasztalni.³⁶

3. Engem is arra szólítasz fel, hogy szőjek bele néhány sort verseidbe. A te kedves Flaccusod nem ezt írta elő *Ars poeticájának* azon rendeleteiben, melyeknek lényege, ha jól emlékszem, az, hogy emberi főhöz ne illesszék egy kanca nyakát.³⁷ Ezért azt akarom, hogy inkább az ne tetszen neked, hogy a feladatot dacosan megtagadom, mint, hogy ostobán megígérjem a munka elvégzését. Erről szemtől szemben majd többet is beszélünk, mivel követni készülök e levelet, vagy akár utolérni. Te addig folytasd, amit elkezdted, s részeltess bőkezűen művészi ékesszólásodból; részemről, bár nyelvem nem engedelmeskedik neked, füleimet szolgálatodra bocsájtom. Ég veled!

1.5 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

1. Hiába hibáztatsz hallgatásom miatt, mivel kötelességem elvégzése során a legnagyobb körültekintéssel járok el, olyannyira, hogy a számos hely közül, ahol megálltam, szinte nem volt egy sem, ahol ebben a feladatomban szünetet tartottam volna. Az azonban igaz, hogy gyönyörködteti lelkemet az a gyöngéd követelésed, hogy beszéljünk. Ugyanis édes az a panaszkodás, amely szeretetből fakad. Te azonban tudhat-

³⁴ Manius Curius Dentatus, cos. Kr. e. 290 és 275, híres volt megvesztegethetetlenségéről és egyenes jelleméről (vö. Val. Max. 4, 3, 5). A Symmachusra nagy hatást gyakorló Cato egyik példaképe.

³⁵ Symmachus itt „zavar, nyugtalanság” jelentésben a máshonnan nem ismert *rutuva* szót használja, amely minden bizonnyal a Varrónál található *rutuba* (*Sat.* 498) alakváltozata.

³⁶ *Difficile factu est, ut honor angustis rebus addatur.* Utalás Vergiliusra: Verg. G. 3, 290: *...angustis hunc addere rebus honorem...*

³⁷ Hor. Ep. 2, 31–2: *Humano capiti cervicem pictor equinam / iungere si velit...*

nád, hogy ez az ösztönzés részedről inkább aggodalmaskodásnak látszik, mint jogos sürgetésnek.

Közben hallgattál arról, hogy elvonultál Praenestébe,³⁸ s csak szóbeszéd útján értesültem róla. Mennyire szeretnék kedvteléseid közepette váratlanul meglepni! Jóllehet Campania szép tájai ragyogóbbak, nekem mégis kellemesebb volna veled tölteni az időt, s ama vidék szellőivel enyhíteni a nyári forróságot.

2. Azonban vagyoni helyzetem egyre romlik, s ezért mindegyik birtokot meg kell látogatnom, nem mintha ettől a bevételek gyarapodnának, hanem hogy a földektől remélt terméshozamot önkéntes anyagi ráfordítással biztosítsam. Ugyanis korunkban jött az szokásba, hogy mi tápláljuk a szántóföldet, amely régebben táplált bennünket.³⁹ Ám ezeket most félreteszem, nehogy panaszkodásba fordult üdvözlő szavaim csökkentsék irányodban tett szolgálatom élvezetét. Vigyázz az egészségedre, és írv gyakrabban: amikor ezeket kérem, megígérem, hogy én is ezen iparkodom majd. Ég veled!

1.6 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

371 vagy 374 előtt⁴⁰

1. Akik azt remélik, hogy valami ajándékot hoznak nekik, türelmetlenek szoktak lenni a késlekedés miatt, részedről azonban azt az újdonságot

³⁸ A Rómától alig 35 km-re lévő Praeneste a császárkorban a római arisztokrácia egyik kedvelt üdülőhelyének számított, hús levegőjű klímájáról több szerző is megemlékezik, pl. Hor. *Carm.* 3, 4, 22–23; Juv. 3, 190.

³⁹ Symmachus szavai azt a benyomást keltik, mintha csupán szerény vagyonnal rendelkezne, akinek gondot jelentenek a földekkel kapcsolatos kiadások, miközben kora egyik leggazdagabb embere volt. Csak Közép-Itáliában legalább tizenhárom birtokkal rendelkezett, ezen kívül voltak földjei Apuliában, Siciliában, Mauretaniában és Samniumban is. Ugyanakkor az igaz, hogy a 4. század végén a gazdálkodás már korántsem volt olyan jövedelmező, mint korábban, köszönhetően az egyre növekvő adóterheknek, miközben a termőföldek ára folyamatosan csökkent.

⁴⁰ E levél datálása némiképp bizonytalan, ugyanis a benne olvasható információ, miszerint Symmachusnak még nincsenek utódai, kétféle következtetésre vezette a levélkorpusz kutatóit. Symmachusnak két gyermeke élte meg a felnőtt kort: egy lánygyermek, akinek sem a nevét, sem a születési idejét nem ismerjük, és egy fiú, Quintus Fabius Memmius Symmachus, aki valamikor 382–384 között született. Mindketten a Nicomachus családba házasodtak be. Symmachus lánya 388-ban ment feleségül az ifjabb

látom mostanában, hogy akik saját vagyonukból adakoznak, nem túrik a késlekedést az ajándékozásban. Csak a minap szállt rád törvény szerint az a birtok, melynek jogával megajándékoztál engem.⁴¹ Nyereséged gyorsan az én hasznommá lett: ugyanúgy jártál el, mint Fortuna, csak kedvezőbb körülmények között, ugyanis, amit a nőrokon vagyonából gyásszal szereztél, jókedvvel adtad át nekem.

2. Mit mondhatnék arra, hogy bőkezűségedet még a legnagyobb bizonyossággal is tetézted, s ezt a megtiszteltetést én többre becsülöm az ajándékoknál, mert akit a vagyon segít előre jutni, nem a dicséret, úgy látszik, hogy inkább szükségből kapott ajándékot, mintsem jogos jutalmat szerzett. Köszönöm tehát, és a legnagyobb hálával vagyok döntésedért, mivel mindkét kitüntetést megadtad nekem, s kérem az isteneket, hogy mindannyian sokáig élvezhessük, amit közösen kaptunk, és hogy legyenek majd utódaink, akiknek az ostiai birtokot az én döntésem, ám a te példád szerint tovább lehet adni. Ég veled!

1.7 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

1. Jó hangulatban vagyok, mert útra keltetek, nem feledve az ígéretet, amit tettél. Most viszont sietni kell, hogy amíg még meleg az időjárás, élvezzük gyorsan az ősz jótéteményeit. Bizony ezekben a hónapokban Campania ragyogó látványt nyújt bőven termő földjeivel és szépséges gyümölcsöseivel, Baiaiban ritkán esik, és mérsékelt a napsütés, az asztalok, amelyeket barátaid hadával fenyegetsz, bőven rakva enivalóval. 2. Számomra azonban a tiszteletre méltó sokaság semmiféle fenyegetést nem jelent, s még ha kétszer annyian lennének is, mint ahogy írod, helyes volna a részedről. Nem lesz hiány semmiből, amivel elverjék az éh-

Nicomachus Flavianushoz, és ha a kor szokásainak megfelelően ekkor 12 és 14 éves kora között volt, akkor 374–375 körül kellett születnie. E hipotézis szerint, amelyet Salzman vet föl, a levélnek valamivel ez előtt kellett íródnia, amikor Symmachus már komolyan tervezte a családalapítást: SALZMAN–ROBERTS (2011: xxviii–xxix; 25, 1. j). Ezzel szemben Callu úgy véli, hogy a leány 371-ben született: CALLU (2003: 71, 2. j.), ami a levelet jóval korábbra datálná annál, mint azt Salzman feltételezi.

⁴¹ Symmachus apja valamely nőrokonától örökölt egy birtokot Ostiában, amelyet rögtön tovább is adott fiának. Ugyanerről a birtokról az alábbi levelekben ír még: 2, 52; 3, 55; 82; 6, 72.

séget; a te társaidtól ugyanis, amilyen mértékletesek, távol áll a hízlalt állat leölésének gondja. De meddig beszélek még? Szavakat küldök, tetteket várok! Okos ember megragadja az alkalmat. Amennyi időt elvesztesz azzal, hogy utazásod halogatod, kárpótlásul annyival hosszabb ideig kell majd nálam pihened. Ég veled!

1.8 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

Már régóta óhajt téged a csendes Lucrinus-tó, Baiae csillogó vize, a még most is népszerű Puteoli⁴² és a mély csendbe burkolózó Bauli. Te azonban a falusias Corában, vagy a terméketlen Formiaeben üldögélsz. Ha időd engedi, kerekedj fel és nézz meg jobb vidékeket is, ahol az ember átadhatja magát a pihenésnek, távol a tömegektől, ahol nincs határa az ünnepnapok kiélvezésének,

ahol a szarvas Lyaeus⁴³
 takarja be a Gaurus csúcsait,
 s közepén Volcanus
 hevül forró barlangjaiban,⁴⁴
 sok hallal a hegy lába
 Thetishez és nővéréhez, Baiaehoz tartozik.⁴⁵
 Langyos a víz, hűvös a lég,
 kísérőitől körülvéve úszik

⁴² A Puteoliban lévő birtok – egy másik szöveg hely alapján – úgy látszik, kedvelt tartózkodási helye volt Symmachusnak: *Ep. 2, 26, 1: Baiarum solitudine vehementer offensus Puteolis malui commorari. Iuvat enim nos istius loci salubris habitatio.*

⁴³ Bacchus isten mellékneve. A Puteoli mellett fekvő vulkanikus Gaurus-hegy (ma: Monte Barbaro) híres volt szőlőültetvényeiről. A játékos rögtönzésnek tűnő könnyed stílusú versbetéttel, amelynek versmértéke kataléktikus jambikus dimeter, Symmachus barátja, Ausonius sorait imitálja: *Mosella, 5, 208–212: Tales Cumano despectat in aequore ludos / Liber, sulphurei cum per iuga consita Gauri / Perque vaporiferi graditur vineta Vesevi, / Cum Venus Actiacis Augusti laeta triumphis / Ludere lascivos fera proelia iussit Amores...*

⁴⁴ Utalás a hegy vulkanikus eredetére.

⁴⁵ A hegy lábánál feküdt a meleg vizű forrásokban bővelkedő Puteolin kívül Baiae városa is. Nincs tudomásunk olyan mitológiai történetről, amelyben Thetis istennőnek lenne egy Baiae nevű nővére, aki a város névadójává válik. A történetet minden bizonnyal Symmachus találta ki. Baiae nevét a hagyomány Odysseus egyik társához, Baioshoz kapcsolja, akit itt temettek el hazaútjuk során.

az amathusi⁴⁶ szépség ragyogón,
sós habok, s a szerelem hevének úrnője,
csillagok virága, Dioné.⁴⁷

Ugye azt gondolod, hogy a sok fényűzéstől megrészegevedve elment az eszem, azért helyeztem nevemet a költők közé? Nem csinállok gondot ebből a versikéből: inkább e vidék ajándékait használtam ki, mint a tehetségemét. Azonban, ha szavaim hívogatóak, kelj útra, hogy te is örülhess mindannak, ami itt van, s hogy nekünk is legyen szerencsénk birtokolni vágyaink tárgyát. Ég veled!

1.9 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

Attól félttem, hogy az eső feltartóztat téged. Azonban igaz az, amit költőnk⁴⁸ írásában ránk hagyott: a szeretet legyőzte a nehéz utat.⁴⁹ Ezért várom érkezésedet az elhatározott napon. Csak az istenek kezekedjenek érte, hogy amit elterveztél, azt semmilyen váratlan esemény ne hátráltassa. Ég veled!

1.10 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

Nemde ez az én szerencsém, hogy akármerre fordítom a lábam és irányítom a lépteim, mindenhol valami építkezés kerül az utamba! Miként most a capuai villa⁵⁰ helyreállítása kényszerít súlyos kiadásokra, melynek egy része a gondozatlanság miatt megy tönkre, másik része pedig azért nem szolgál megbízható hajlékként, mert régebben elsietve,

⁴⁶ Amathus Venusnak szentelt város volt Ciprus szigetén, a mai Limassol területén helyezkedett el. Paphos után ez volt az istennő legfontosabb kultuszhelye a szigeten.

⁴⁷ Vagyis Venus.

⁴⁸ Vö. 9. jegyzet.

⁴⁹ Az alvilágba leszálló Aeneas üdvözli e szavakkal atyja, Anchisés Vergilius eposzában: Verg. *Aen.* 6, 688: *vicit iter durum pietas.*

⁵⁰ Az épületre a *praetorium* elnevezést használja a szerző. Tudjuk, hogy jó húsz évvel később egy *domus*t akart venni ezen a környéken, már az árában is megállapodott az eladóval (*Ep.* 6, 11), de arról nincs információnk, hogy végül létrejött-e az adásvétel. Az egyik Ausoniusszal való levélváltása során is épp capuai házában tartózkodik (*Ep.* 1, 31; 32).

hanyag módon újították fel. Ha e bajokon gyorsan nem segítünk, később vagy a ráköltendő pénzösszeg fog halmozódni, vagy a romok. Mert aki e munkálatokat halogatja, az csak veszít. Ezért az a szándékom, hogy eltüntetem az épület elöregedésének nyomait. Így a vágyott és kívánt pihenésről lemondtam egy költséges munka kedvéért. Hallottad, hogy milyen dolgokkal foglalatostkodom. Viszonzásként tudass velem jó híreket egészséged és tevékenységeid felől, hogy azt a csekélyke időt, amit Campaniában készülök tölteni, a hallgatásod miatti veszteségek nélkül tehessem. Ég veled!

1.11 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

375.

1. Mivel már közeledett lányod⁵¹ születésnapja, épp jókor érkeztek az általad küldött ajándékok. Elmondhatatlan, hogy azok mennyire kedvesek és fontosak voltak nekünk. Mert nagyobb örömet okoz a távollévőről gondoskodni. Nyomban magamhoz öleltem leveled, mely az említett dolgokat követte, azzal a várakozással, hogy arról írsz, milyen hamar kelsz útra a Via Appián. A levél semmi ilyesmiről nem adott hírt. 2. Kérdezem a levélvivőt, hogy vajon valamely váratlan dolog zavarta-e meg elhatározásod szilárdságát. Azt mondja, szándékodat semmi sem ingatta meg, azonban a terved elhalasztásra kerül, amíg a formiaei postaállomást sok gabonával és más, szükséges effélével el nem látják. Akkor szívemből elszállt az aggodalom. Szavamat adom, hogy sem a házigazda⁵² asztala nem lesz híjával semminek, sem a háznép, sem az állatok. Nehogy később letagadjam a mondottakat, íme, leveletem tekintsd saját kézzel írt kötelezvénynek. Ígéretem megtartására szeretetem köte-

⁵¹ Symmachus itt feleségéről, Rusticianáról beszél. Az asszony Memmius Vitrasius Orfitus (ld. 13. jegyzet) és a Constantinus család rokonságához tartozó Constantina gyermeke volt. Sidonius Apollinaris azon művelt feleségek sorába helyezi, akik sokat segítettek férjüknek irodalmi munkásságukban: *Ep.* 2, 10, 5: ... *sisque oppido meminens quod olim Marcia Hortensio, Terentia Tullio, Calpurnia Plinio, Pudentilla Apuleio, Rusticiana Symmacho legentibus meditantibusque candelas et candelabra tenuerunt.*

⁵² A latin szövegben itt a *herilis* szó szerepel, amely gyakori archaizmus a késő latin nyelvben, alkalmazása Symmachus részéről irodalmi konzervativizmusának egyik jele. Erre vonatkozóan ld. HAVERLING (1988: 127).

lez, ugyanis nem viselném el, hogy becsapjam azokat, akiket átölelni vágyok. Ég veled!

1.12 SYMMACHUS LEVELE ATYJÁHOZ

377 előtt⁵³

Megszemlélni azokat a munkálatokat, melyeket szerződéssel adtak ki elvégzésre, a censorok feladata volt,⁵⁴ te azt akartad, hogy erről a munkáról én gondoskodjak. Akaratodat kívánalmaid szerint teljesítettem, részint mert köteles voltam meghallgatni parancsodat, részint mert rájöttem, hogy a rám rótt feladat teljesen megegyezik a saját szándékaimmal. Hallgasd meg tehát, mennyit lendített házunk⁵⁵ ügyén gondoskodásom. A lépcsőkre márvány burkolat került, a felső szobákat olyan finom munkával vakolták be, hogy az illesztések ellenére az egységesség benyomását keltik. Az oszlopokért nem fizettél semmivel se többet, mint ha ajándékba kaptad volna őket. Azt hiszem, bithyniai⁵⁶ kőből faragták őket, ha jól látom. Ennyi, amit tudnod kell. Ezután annyit hozok majd a tudomásodra, amennyit az épülethez látok hozzáadva. Ég veled!

⁵³ E levélben nem szerepel olyan információ, amely alapján pontosabban datálni lehetne, csak a terminus ante quem határozható meg: az idősebb Symmachus 376 folyamán halt meg, így a levélnek ez előtt kellett keletkeznie.

⁵⁴ A köztársaságkorban a középületek emelése, karbantartása és fenntartása a censorok hatáskörébe tartozott. Ők döntöttek arról, melyik vállalkozó kapjon meg egy-egy középítkezést és ellenőrizték, hogy a kivitelezés a szerződésben foglaltaknak megfelelően történt-e.

⁵⁵ Nem tudjuk, melyik házról van szó. Több lehetőség is felmerülhet a korábban említett capuai villától apja római rezidenciájáig, amelyet 367-ben felgyújtottak (erről ld. Bevezetés), azonban még azt illetően sem foglalhatunk határozottan állást, hogy Symmachus a saját házának felújítását felügyeli-e, vagy az apjáét.

⁵⁶ A Kis-ázsiai Bithyniában számos értékes márványfajtát bányásztak.